

شگردهای شوخ طبعی در مجموعه اشعار «ترانه‌های نی نی کوچولو» و «اتل، متل، ترانه» (ناصر کشاورز) ویژه کودکان گروه سنی «الف»

چکیده

با توجه به زمزمه‌های لالایی، اهمیت هیچانه‌ها و توجه به متون ریتمیک، شعر کودک گروه سنی «الف» به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مقوله‌های ادبی تلقی می‌شود. در اشعار بعضی از شاعران توانمند کودکان از شگردهای شوخ طبعی مناسب با سن ایشان استفاده شده است. شوخ طبعی در اشعار کودکان با طنز و هجو، معنایی متفاوت دارد. کودکان با استفاده از مضامین خاصی احساس خنده را تجربه می‌کنند، گاهی این مضامین به قدری ساده و بی‌آلایش هستند که بزرگسالان از درک و توجه به آن غافل می‌شوند. آگاهی از شگردهای شوخ طبعی در آثار کودکان در گروه سنی «الف» به منظور شناخت از روحیات ایشان برای آفرینش‌های خلاق ادبی صورت می‌گیرد، زیرا با استفاده از این آگاهی، کیفیت تولیدات آثار کودکان به طرز چشمگیری افزایش خواهد یافت و میزان رضایت کودکان و والدین از کتاب‌های شعر این رده سنی زیاد می‌شود. ناصر کشاورز به‌عنوان یکی از شاعران سرشناس معاصر در سرایش اشعار کودکان با نگرشی شوخ طبعانه به شعر کودکان نگرسته است. در این پژوهش که به‌صورت کیفی-توصیفی و بینا رشته‌ای همگام با علوم روانشناسی و به روش کتابخانه‌ای در دو مجموعه شش جلدی «نی نی کوچولو» و دو جلدی «دویدم و دویدم» (مخصوص گروه سنی «الف») صورت گرفته است، مؤلفه‌هایی نظیر: (ارتباط با حشرات و حیوانات، درک ناکامل و ناآگاهی از پدیده‌های طبیعی، اشتباهات عمدی، ناهنجاری مضمون، آشنایی زدایی، شبیه‌سازی و شوخ طبعی موقعیتی، رفتاری) مهم‌ترین شگردهای شوخ طبعی در اشعار این گروه از کودکان شناخته می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: شگرد، شوخ طبعی، اشعار کودکان، ناصر کشاورز

۱-۱- مقدمه

یکی از مهم‌ترین مضمون‌های اشعار کودکان، شعر خنده‌دار و شاد است. شاعران آثار کودکان با استفاده از شگردهای شوخ طبعی خاصی به سرایش اشعار شاد و خنده‌آور می‌پردازند. پرداختن به شگردهای شوخ طبعی در آثار کودکان در گروه سنی «الف» کاری مهم و حائز اهمیت است. کودکان در گروه سنی مذکور به‌وسیله حواس پنجگانه به شناخت طبیعت اطراف خود می‌پردازند، از آنجاکه فهم و ادراک مسائل خنده‌آور به درک عمیق از رخداد‌های جامعه نیاز دارد، مقوله شوخ طبعی در اشعار کودکان، مسئله‌ای سخت و پیچیده است که با توجه به آثار کودکان متوجه وجود آن در آثار مذکور خواهیم شد. طنز و شوخ طبعی انواع مختلفی از قبیل: (طنز رفتاری، گفتاری، تصویری و شنیداری) دارد؛ اما از آنجاکه واژه طنز به نیش خنده‌های حاکی از تضاد اجتماعی گفته می‌شود، استفاده از چنین واژه‌ای برای نگارش قوانین و چارچوب‌های ادبیات کودکان، مناسب به نظر نمی‌رسد و ابعاد طنز در ادبیات کودکان با ادبیات بزرگسال تفاوت‌های زیادی دارد «کیانوش

طنز در شعر کودک را به معنای طنز اجتماعی بزرگسالان نمی‌داند؛ بلکه آن را بازی با زبان تعریف می‌کند. طنز در این نگاه به معنای وارونه‌سازی و جابه‌جایی مفاهیم، استفاده از قافیه‌های بامزه، ریتم‌های جهشی و بازیگوشی کلام، تصاویر فانتزی (مثل «موش کفش پوش» یا «فیل روی دوچرخه») است. طنز برای کودک، یک تجربه‌ی حسی است نه انتقادی؛ خنده کودک به «پیام طنزآلود متن» نیست؛ بلکه کودک به صداها و کلمات و نوع چرخش آن‌ها دردها می‌خندد» (کیانوش، ۱۳۷۹). همچنین شوخ‌طبعی معنای گسترده‌تری از طنز دارد و منظور آن استفاده از مضامین خنده‌آور بدون بی‌احترامی به گروهی از اجتماع و برای شادی‌آفرینی و ایجاد حس خنده است. شوخ‌طبعی انواع مختلفی دارد و خندیدن در مواقعی متفاوتی صورت می‌گیرد. بعضی اوقات به پدیده‌های اطراف می‌خندیم، اما این خنده گذرا است و در خاطر نمی‌ماند. نوع طنزی که مورد بحث پژوهش پیش رو است، طنز مورد استفاده در اشعار کودکان است و منظور از بررسی آن، میزان درک طنز و شوخ‌طبعی کودکان، از این آثار است. «پژوهش درباره‌ی طنز سه رویکرد اصلی دارد (ذات، هدف، محتوا)، اما تعریف دقیق طنز، تقریباً ناممکن است؛ چون مرزهای آن در رشته‌های مختلف متفاوت دیده می‌شود. زبان‌شناسی بیشتر به دنبال ذات طنز است، درحالی‌که روان‌شناسی و جامعه‌شناسی بیشتر به محتوا یا کارکردهای آن توجه دارند» (مک-گی، ۱۹۷۹: ۳۲۵).

از آنجاکه ادبیات فارسی تاکنون به صورت بینا رشته‌ای و مشترک با علوم روانشناسی به نگارش و ثبت قوانین و چارچوب‌های ادبیات گروه سنی «الف» پرداخته است، نگارش این رسته از علوم ادبی کاری پراهمیت و کاربردی محسوب می‌شود که با بهره‌گیری از آثار خلاق نویسندگان و شاعران آثار کودکان عملی می‌شود. ناصر کشاورز فعالیت رسمی خود را با مجله کیهان بچه‌ها شروع کرد و نخستین شعر او در سال ۱۳۶۲ در همان مجله به چاپ رسید. اولین کتاب ناصر کشاورز بانام «من و مرغابی‌ها» در سال ۱۳۶۵ منتشر شد و تاکنون بیش از ۱۶۰ عنوان کتاب در حوزه ادبیات کودکان منتشر کرده است.

در مجموعه شش جلدی شعر "نی نی کوچولو" شامل: «ترانه‌های نی نی کوچولو»، «نی نی کوچولو گل‌پسره با خنده‌هاش دل می‌بره»، «نی نی کوچولوی بی‌دندون افتاده توی قندون»، «نی نی کوچولو چی کرده فیل‌هارو قیچی کرده، نی نی کوچولو سواد داره یه دفتر و مداد داره»، «نی نی کوچولو یه گاو داشت علف تو باغچه می‌کاشت»، که با تصویرگری نیلوفر میر محمدی در فاصله سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۵ در انتشارات رویش به چاپ رسیده است، شاعر با درک عمیق از خواسته‌های کودک و با شگردهای شوخ طبعانه به سرایش شعر پرداخته است؛ لازم به ذکر است که تصویرگری این مجموعه ده جلدی مطابق با شگردهای شوخ‌طبعی مذکور، انجام شده است.

مجموعه شعری «دویدم و دویدم» مجموعه اشعار ناصر کشاورز است که با تصویرگری علی خدایی در سال ۱۴۰۰ در نشر افق به چاپ رسیده است. در این مجموعه شعری که در دو جلد «دویدم و دویدم، به یک پلنگ رسیدم» و «دویدم و

دویدم به شست پام رسیدم» مخصوص کودکان گروه سنی «الف» است، شاعر از شگردهای شوخ طبعی به منظور جذابیت مضامین استفاده کرده است.

۲-۱- بیان مسئله

در میان اشعاری که برای کودکان در رده سنی «الف» و «ب» نوشته شده‌اند، به نکات ظریفی برخورد می‌کنیم که شاعران متبحر از آن‌ها به عنوان شوخ طبعی در داستان‌های فانتزی کودکان، استفاده می‌کنند. در این میان، اشعار «ناصر کشاورز» بیشترین بهره را از مضامین شوخ طبعی برده‌اند. از آنجاکه کودکان گروه سنی «الف» (مخصوص کودکان پیش از دبستان) اولین گروه کودکان هستند که با کتاب و کتاب‌خوانی آشنا می‌شوند، انتخاب مجموعه شعری «ترانه‌های نی نی کوچولو» برای این منظور مناسب به نظر می‌رسید. برشمردن و مکتوب کردن شگردهایی که موجب خلق آثار خنده‌آور در شعر کودکان می‌شوند، به عنوان تدبیری علمی بر توانایی‌های اولیه کودکان در گروه سنی «الف» و همچنین آموزش و یادآوری برای نویسندگان جوان که قصد نگارش و تألیف داستان‌های فانتزی را دارند، مسئله مهمی است که تاکنون به صورت چارچوب و قانون درنیامده است. این پژوهش در نظر دارد تا معیارهای شوخ طبعی در اشعار مجموعه شعری (ترانه‌های نی نی کوچولو اثر «ناصر کشاورز»، شاعر مطرح آثار کودکان و قوانین به کار برده و علت استفاده آن‌ها را به رشته تحریر درآورد.

۳-۱- پیشینه

در سال ۱۴۰۰ مقاله‌ای بانام «ویژگی‌ها و مفاهیم طنز برای مخاطب کودک در رسانه» به قلم عطاردی. الهه، در نشریه رسانه‌های دیداری و شنیداری دوره شانزدهم، شماره اول (صفحات ۹۹ تا ۱۲۲) به چاپ رسیده است. در این پژوهش به تبیین روش‌های طنز و اهمیت آن در برنامه‌های کودک پرداخته شده است.

در سال ۱۳۹۱ پایان‌نامه‌ای در مقطع کارشناسی ارشد با موضوع «بررسی طنز و فکاهی در شعر کودک و نوجوان دهه هشتاد» به قلم مستعلی پارسا، غلامرضا و دیگران به چاپ رسیده است که در آن به بررسی و تحلیل نمونه اشعار طنزآمیز کودک و نوجوان در دهه‌ی هشتاد پرداخته شده است. این بررسی در سه حوزه‌ی «ساختار»، «موضوع و مضمون» و «شگردها و تکنیک‌های طنزپردازی» پرداخته و هدف آن شناخت شگردهای مورد استفاده‌ی شاعران مطرح و برجسته‌ی کودک و نوجوان در سروده‌هایشان و نیز چگونگی استفاده از این شیوه‌هاست و تفاوت آن با پژوهش پیش رو در بررسی مضمون‌ها با ابعاد روانشناسی است، درواقع پژوهش پیش رو- در صورت موفقیت- در نظر دارد به صورت بینا رشته‌ای به این موضوع بپردازد.